

Milan Popov,
Institut za Filozofiju i interdisciplinarne studije,
Novi Sad

TANATOS I AUTOBIOGRAFSKI SELF

Milan Popov,
Institute for Philosophy and Interdisciplinary Studies, Novi Sad

Thanatos and the Autobiographical Self

Abstract: Freud's view that there are two observational surfaces of consciousness has prompted neuroscientists to explore and compare his ideas with the brain's mechanisms of consciousness. Has the time come to revise Freud's psychoanalysis, which he himself announced, and how do we observe Thanatos and Eros through the prism of neuropsychanalysis? Anatomical and physiological perspectives in the work of Damasio indicate that the responsible part of the brain in charge of the consciousness is the extended reticular-thalamic activating system – ERTAS. Freud recognized that the rational, reality-limited part of the mind is not necessarily conscious, not even necessarily capable of becoming conscious, so the main functional trait of the ego is not consciousness but inhibition. This inhibitory capacity is the basis of the “secondary process” of thinking, which is different from the “primary process” of thinking. It was this trait, not consciousness, that gave Freud's ego and Damasio's “autobiographical self” executive control over the automated biologically determined functions of the mind. Can we then compare the inability to inhibit executive control with Freud's Thanatos?

Keywords: Freud, Thanatos, Autobiographical Self, Damasio

Apstrakt: Frojdova verzija da postoje dve opažajne površine svesti pobudila je neuro-naučnike da istraže i uporede njegove ideje sa moždanim mehanizmima svesti. Da li je došlo vreme za revidiranje Frojdove psihoanalize koje je i sam najavio i kako posmatrati Tanatos i Eros kroz prizmu neuropsihoanalize? Anatomske i fiziološke perspektive u radovima Damazija, upućuju da je odgovorni deo mozga za svesno stanje, sistem produženog retikularnog talamičkog aktiviranja ERTAS. Istraživajući, Frojd je prepoznao da racionalni, realnošću ograničeni deo uma nije nužno svestan, čak ne ni nužno sposoban da postane svestan, pa glavna funkcionalna osobina ega nije svesnost već inhibicija. Ova inhibitorna sposobnost je osnova „sekundarnog procesa” mišljenja koja se razlikuje od „primarnog procesa” mišljenja. Upravo je ova osobina, a ne svest dala Frojdovom egu i Damazovom „autobiografskom selfu” izvršnu kontrolu nad automatizovanim biološki određenim funkcijama uma. Možemo li onda da uporedimo nemogućnost inhibiranja izvršne kontrole s Frojdovim tanatosom?

Ključne reči: Frojd, tanatos, autobiografski self, Damazio

Visceralni organi daju naloge preko nagona mišićno skeletnom sistemu. Upređno, kočioni sistem reaguje i omogućuje da se uključi sistem za planiranje kako bi omogućio najbolji učinak mišićno telesnom sistemu, koji bi odgovorio zahtevima unutrašnjih organa. Problem se javlja kada dolazi do samodestruktivnih naloga, što označavamo psihoanalitičkim terminom Tanatos. Kada govorimo o kočionom sistemu, ne mislimo o kočionom sistemu detektora koji se nalaze u jedrama hipotalamusa. Ovde mislimo na evolucionu organizaciju prenosa naloga od unutrašnjih zahteva do spoljašnje realizacije. Ipak, ne možemo reći da nemaju učinka kočioni i ubrzavajući sistemi hipotalamusa, čak šta više, oni igraju važnu ulogu u nastajanju samodestruktivnog stanja. Međutim, ideja samodestrukcije nije data kao evoluciono nasleđe, odnosno mi nemamo opciju za samodestrukciju urođenu u nama, ili bar za sada ne znamo za nju, iako to primećujemo kod nekih životinja poput škorpiona koji je opkoljen vatrom. Znači da se ideja samodestrukcije postepeno formirala preuzimajući elemente iz etike i običajnosti. Različite falsologike pobuđene od ontoloških, etičkih, logičkih, ili psiholoških elemenata dovode do samodestruktivnih ideja, a kočioni sistem koji je trebao da ih zaustavi premošten je, jer se virtualna metanaracija prikazuje kao dobrobit za unutrašnje zahteve. Pogledajmo kako to funkcioniše prateći Frojdove ideje i nova istraživanja u neuronaukama.

Frojd je odbacio svoju prvobitnu ideju da funkcije uma treba podeliti između sistema Svesti i Nesvesnog. On je 1923. godine prepoznao da racionalni, izvršni deo uma nije nužno svestan. Svest za Frojda, znači, nije bila temeljni organizacioni princip funkcionalne arhitekture uma. Shodno tome, od 1923. godine pa nadalje, Frojd je ponovo pristupio istraživanju mape uma i pripisao „egu“ funkcionalne mogućnosti ranije pripisane „sistemu Svesno-Predsvesno“ gde je samo neznatni deo aktivnosti ega svestan odnosno, sposoban da postane svestan. Frojd je zaključio da je ego većinom nesvestan. Za njega, glavna funkcionalna osobina nije sposobnost za svest, već za inhibiciju. On je smatrao ovu sposobnost osnovom racionalnih, realnošću ograničenih i izvršnih funkcija ega. Ta sposobnost koja inhibira bila je osnova onoga što je Frojd nazvao „sekundarnim procesom“ mišljenja, koje je razlikovao od neograničene mentalne aktivnosti „primarnog procesa“.

Slično kao i Frojd, Damazio autobiografskom selfu pripisuje izvršnu kontrolu nad inače automatizovanim, biološki određenim funkcijama uma. To znači, kada tražimo deo mozga koji, kada je oštećen, oslobađa funkcije koje je Frojd pripisao „sistemu Nesvesnog“, ono za čim zapravo tragamo je oblast mozga koja nije nužno uključena u funkcijama uma koje stvaraju svest, ali ima središnje mesto u inhibitornim funkcijama uma, smatraju neuropsihoanalitičari na čelu sa Markom Solmsom.

Kognitivni naučnici, psiholozi i filozofi redefinisali su klasični problem uma i tela u problem svesti. Međutim, u knjizi *Stvarnost uma*, filozof Gejlen Strosen je iz svih zamislivih uglova razmotrio pitanje „Šta je um?“ On je za-

ključio da se um može poistovetiti sa svešču, a suština uma smatra on, nije inteligentno ponašanje, nego subjektivna svesnost. Međutim, da su um i svest identični je upravo ono gledište kojem se Frojd toliko snažno protivio.

Frojda se u svojim prvim psihoanalitičkim radovima suprotstavljao nekim filozofskim idejama koji su tvrdili da je svest ono što je suštinska odlika uma, pa ipak, on je smatrao da njegova klinička posmatranja pokazuju da je svest samo površinska osobina uma. Za njega um se proteže daleko iza onoga čega smo svesni, pošto svi pokazujemo nepogrešive dokaze o posedovanju pamćenja i namera, koji su skladišteni i mogu se upotrebiti. Da li to što nismo svesni takvog pamćenja i namera, znači da oni nisu deo uma? Iako neke nesvesne misli nikada i ne dospeju u svest, one i dalje vrše uticaj na svest i ponašanje, zbog toga je i neophodno i opravdano uključiti stvari koje leže iza svesti u koncept uma, smatra Frojd. On je, razmatrajući koncept uma, verovao da kao što naša svesnost o spoljnom svetu potiče od objekata koji se nalaze izvan njega i bivaju predstavljeni u našem opažanju, tako i naša svesnost o stvarima koje se zbivaju unutar nas samih, nije ništa osim opažanja, i zato je ne treba mešati sa stvarnim nesvesnim mentalnim procesima i sadržajima koje predstavljaju. Za Frojda je um nesvestan, a svest je samo opažanje stvarnih procesa uma.

Navedene Frojdove pretpostavke potvrđuju sledeća istraživanja: Izraz slepo viđenje koristi se za pacijente s oštećenjima vizuelnog korteksa u okcipitalnim režnjevima. Ta oštećenja su tamo gde završava najveći deo nervnih vlakana koja polaze iz mrežnjače. Ovi pacijenti pate od „kortikalnog slepila“, oni su slepi jer deo korteksa koji stvara vizuelnu svest ne radi. Slepilo ovde podrazumeva nedostatak vizuelne svesnosti. Znači, ako biste pokazivali neki predmet ispred očiju ovih pacijenata i pitali ih šta vide, oni bi odgovorili da ništa ne vide. Ali, oni u stvari greše. Oni pogrešno izjednačuju „viđenje“ sa „svesnim viđenjem“. Razlika između vida i svesnog vida pokazuje se kada ih podstičete da pogađaju. Rezultati ovakvih istraživanja otkrivaju da su njihova pogađanja tačna, i to na nivou znatno višem od slučajnog, oni vide, odnosno obrađuju vizuelne informacije, ali to ne shvataju. Oni vide nesvesno, a to se dešava zbog toga što se neke vizuelne informacije projektuju sa mrežnjače na druge delove korteksa koji ne stvaraju vizuelnu svest, ali obrađuju vizuelne informacije koje primaju. Znači ovi pacijenti, kada su u pitanju vizuelne informacije, vrše vizuelnu obradu, međutim oni nemaju vizuelnu svest.

Nije retkost da neki neurološki pacijenti izgube sposobnost da stvaraju nova sećanja. Takvo stanje zove se amnezija. Oni ne pamte ništa od onoga što im se dogodilo posle pojave oboljenja. Ako biste takvim pacijentima čitali spisak reči, oni bi posle nekoliko minuta ne samo zaboravili reči, već bi zaboravili i to da ste im čitali. Ipak, kao i sa slučajevima kortikalnog slepila, moguće ih je podsticati da „pogađaju“, pomoću obrasca prinudnog izbora. Kada to rade, oni „nasumice“ biraju ili smišljaju reči koje su bile na originalnom spisku mnogo češće nego što bi to bila slučajnost. Dakle, kao što možemo videti

nesvesno, takođe se možemo i sećati *nesvesno*. Stručni izraz za ovaj nesvesni tip pamćenja jeste implicitno pamćenje.

Nekada se smatralo da je korteks sedište svesti, zbog toga, što oštećenja na različitim delovima korteksa vrlo očigledno lišavaju pacijenta različitih opažajnih formi, čiji putevi prolaze kroz te delove. Vizuelna svest zavisi od vizuelnog korteksa, auditivna svest od auditivnog korteksa i tako dalje. Tradicionalno funkcija svesti je pripisivana određenim središnjim oblastima kortikalne jedinice za prijem, analizu i skladištenje informacija. Međutim, funkcija svesti se iz različitih razloga ne pripisuje samim perifernim čulnim organima. Ovi organi su nedirnuti u slučajevima kortikalnog slepila, kortikalne gluvoće i slično, isto tako, pacijenti koji dožive gubitak perifernih čula odnosno, oni koji nisu rođeni slepi ili gluvi, zadržavaju svesne mentalne predstave u zahvaćenom modalitetu što znači da, periferno slepi ljudi i dalje mogu da dožive vizuelne snove. To označava, da direktna stimulacija dela korteksa zaduženog za specifični modalitet, stvara svesne osele u odgovarajućem modalitetu, čak i kad je periferni čulni organ koji se projektuje na korteks u potpunosti uništen, odnosno, vizuelna i auditivna svest nije istovetna s vizuelnim i auditivnim procesiranjem. M. Solms i O. Trnbul u svojoj knjizi *Mozak i unutrašnji svet* još preciznije su identifikovali oblasti korteksa koje stvaraju različite modalitete svesnosti. Saznali su da su za razmišljanje o jednostavnim iskustvima koja stvaraju oblasti korteksa jednog modaliteta, potrebni i drugi mehanizmi, uglavnom zasnovani na jeziku, odnosno da se pretvori iskustvo u svesnost o iskustvu. Baš takvi kortikalni mehanizmi odgovorni su za stvaranje *refleksivne svesti*, kako ih naziva Damazio nasuprot *jednostavnoj svesti* dok svest isto tako obuhvata i važan udeo funkcionalne jedinice za programiranje, regulaciju i verifikaciju aktivnosti.

Kao što smo videli postoji i drugi pristup neurologiji svesti, a te dve tradicije su se tek nedavno integrisale. Dok je kortikalna tradicija usmeravala na sadržaje odnosno opažajne kvalitete svesti, druga tradicija usmerava svoje istraživačke napore na stanje svesti jer, mozak je smešten između dva sveta, spoljne sredine i unutrašnje, telesne sredine. Organi unutrašnje sredine odgovorni su za preživljavanje tela i gubitak njihovih funkcija značio bi ubrzo i kraj života organizma. To je od suštinskog značaja jer rad ovih sistema stvara osnovu naših bazičnih motivacija ili „nagona“ kako ih je Frojd i nazivao, pa se promene u našim nagonima doživljaju, pre svega, kao *emocije*. Promene u ovim ka unutra usmerenim moždanim sistemima, utiču i na nivo svesti. U stvari, emocije i svest nije moguće razdvojiti i iz tih razloga, visceralna komponenta mozga je tradicionalno definisana kao funkcionalna jedinica za prilagođavanje kortikalnog tona i uzbuđenja o kojima je A. Lurija detaljno i pisao. Međutim, baš ta funkcionalna jedinica za prilagođavanje kortikalnog tona uzbuđenja igra ključnu ulogu i u aspektu autobiografskog pamćenja, poznatog kao „epizodičko“ pamćenje. Ovaj aspekt pamćenja isto tako nije odvojiv od emocija i svesti. Informacija se uspinje uz kičmenu moždinu iz unutrašnjosti tela, a ta informacija stiže, u prvi mah, do hipotalamusa,

koji je kontrolni mehanizam autonomnog nervnog sistema, koji kontroliše samoregulišuće aspekte tela. Hipotalamus je blisko povezan s grupom struktura poznatom kao limbički sistem. Funkcije unutrašnjeg telesnog okruženja „projektovane“ su na hipotalamus. Hipotalamus dalje šalje informacije do mnogobrojnih struktura širom limbičkog sistema i ostatka mozga. Takvim načinom je trenutno stanje tela povezano s odgovarajućim objektima u spoljnom svetu, a te se veze, koje su od krucijalne važnosti za opstanak, smeštaju u pamćenje. Prateći dalje istu analogiju, M. Solms smatra, da bismo mogli limbički sistem u celini da smatramo „asocijativnom“ oblašću za visceralne informacije, a opažanja visceralnih informacija svesno se registruju kao osećanja emocija.

Pored opažajnog aspekta, imamo i „motornu“ komponentu. Dve vrste aktivnosti izvršava ovaj unutrašnji sistem. Jedna utiče na sam visceralni milje i to, preko sekretornih pražnjenja i vazomotornih promena a tim uticajima upravlja autonomni nervni sistem. Međutim, visceralni mozak utiče i na spoljne aktivnosti, za razliku od voljnih aktivnosti. Visceralni mozak proizvodi stereotipne motorne obrasce, koji se obavljaju pod pritiskom prinude. To je osnova instinktivnih ponašanja i izražavanja emocija. Za razliku od voljnih aktivnosti, ovom vrstom motorne aktivnosti primarno upravlja bazalna ganglija. Informacije o stanju u unutrašnjem miljeu dospevaju i do prefrontalnih režnjeva, gde imaju važnu ulogu u proračunima koje pravi jedinica za programiranje, regulaciju i verifikaciju aktivnosti.

Damazio je došao do jednostavnog zaključka. Dok je „sadržaj“ svesti vezan za zadnje kortikalne kanale koji prate spoljni svet, „stanje“ svesti je proizvod ushodnog aktivacionog sistema u moždanom stablu, koje prati unutrašnji milje tela. Znači, kao što sadržaji svesti predstavljaju promene u kortikalnim zonama koje potiču iz naših spoljnih čulnih modaliteta, stanje svesti predstavlja promene u unutrašnjem stanju našeg tela. Asocijativne zone zadnjeg dela korteksa ne vrše samo prijem i analizu čulnih informacija, već ih i skladište, isto tako i ove dublje, ka unutra usmerene mreže, sadrže predstavne „mape“ naših telesnih funkcija. Sadržaji svesti odražavaju ne samo konkretne promene u spoljnom svetu, već i misaonu aktivnost, a varijacije u *stanju* svesti nisu osetljive samo na stvarne telesne događaje, već i na promene u mrežama koje predstavljaju ove funkcije. Virtuelno telo stvara stanje svesti. Važno je zapamtiti da ove strukture ne služe samo za primanje informacija nastalih u spoljnom i unutrašnjem svetu, već i da utiču na te informacije i tako modifikuju njihove izvore.

Mape tela u topografskom smislu nalaze se na nekoliko mesta u mozgu. Jedna od njih je naročito značajna. To je mapa koja se nalazi na tektumu i dorzalnom tegmentumu u gornjem delu moždanog stabla odnosno, neposredno iza ventralne tegmentalne oblasti. Ta oblast mozga prima informacije iz svih čulnih modaliteta i zato je ona jedna od „zona konvergencije“. Važno je i to što se mape mišićno-skeletnog tela nalaze u neposrednoj blizini okolnih projekcija stanja organizma. Dve mape zajedno čine osnovnu reprezen-

taciju cele osobe, spojena unutrašnja i spoljna „virtuelna tela“. Jak Panksep, neurobiolog čija je ideja funkcionalne anatomije emocija vrlo slična ideji Antonija Damazija, zato i naziva ovu oblast mozga SELF („Simple Ego-like Life Form“, Panksepp, 1998).

Pozadinsko „stanje“ svesti, dakle, zaista predstavlja ili znači nešto. Predstavlja „vas“ – najosnovnije otelovljenje vašeg „selfa“, navodi M. Solms, ono predstavlja trenutno stanje vašeg selfa: „Ovo sam ja, ja sam ovo telo, i sada se osećam ovako.“ Pozadinsko stanje svesti je prepuno značenja i osećanja, ono je, u stvari, pravi temelj ličnih značenja i osećanja. Ovaj aspekt svesti stoga ne predstavlja samo vaš self, on vam takođe saopštava i kako ste.

Procenjujuća funkcija našeg svesnog „stanja“ ima korene u jezgrovnim moždanim strukturama koje prate aktivnosti organa, i upravo ova funkcija svesti je zbog toga suštinski biološka. Njena evolutivna vrednost je očigledna i koliko dugo bismo preživeli da nemamo načina da pratimo tanano funkcionisanje unutrašnjeg miljea naših tela, kaže Solms. Funkcija svesti je, znači, da prati stanje ovih homeostatskih sistema i da izveštava da li su zadovoljeni ili nisu. Sve naše vitalne unutrašnje potrebe mogu da budu zadovoljene jedino u spoljnom svetu. Unutrašnje stanje svesti, mora da bude dovedeno u vezu s trenutnim stanjem u svetu oko nas. Primćujemo iz gore navedenog, da nije neophodno da se bude svestan spoljnog okruženja da bi se ono i opazilo ali, to je ipak korisno jer smo u mogućnosti da kažemo stvari kao što su: „Osećam se gladan, pa hoću da pojedem onu stvar tamo ili osećam se uznemiren, jer me je ona tamo stvar ujela...“ Na ovaj način se vrednost prenosi na objekte i objekti nam postaju poznati kao dobri ili loši. Svest je ono što osećamo u vezi s nečim.

U evolutivnom smislu „rađanje svesti“ imalo je čisto introspektivnu ulogu, kao i u primarno biološkom smislu, smatra Solms, verovatno se ubrzo raširilo i naši su se spoljni čulni modaliteti proželi osećanjima – svešću. Na taj način se naše spoljno opažanje transformisalo od seta nesvesnih kanala za obradu informacija do sklopa opažajnih kvaliteta kao što su, svesni vid, zvuci, mirisi, itd. Ovo potvrđuje anatomska činjenica da se izlazne informacije jezgrovnih jedara mozga, prenose veoma široko ka velikom mozgu, kao i sa fiziološkom činjenicom da je takva aktivacija „odozdo nagore“ neophodna pre nego što viši kortikalni procesi mogu da postanu svesni. Damazio je zbog svega goreg navedenog, pretpostavio da svest čini nešto više od same svesnosti o našim unutrašnjim stanjima i da se sastoji od fluktuirajućih uparivanja trenutnog stanja selfa s trenutnim stanjem sveta objekata. Za njega svaka jedinica svesti stvara vezu između selfa i objekta, a te trenutne jedinice svesnog vremena verovatno nastaju iz ritmičkih oscilacija, poput oscilacija od 40 Hz koje su karakteristične za vizuelnu svesnost. Ove oscilacije stvaraju impulsi aktivacije korteksa koji potiču iz dubokih retikularnih jedara talamusa, uparujući tako dve vrste izvora svesti jedan s drugim mnogo puta u sekundi. Isto tako stvaramo i *osećaj o onome što se događa*, koji je poslužio kao naslov Damaziovoj knjizi. Svest se sastoji od osećanja (evaluacija) projektovanih na

ono što se dešava oko nas, odnosno, onoga što je utemeljeno na doživljaju samosvesnosti u pozadini. Damazio ovaj mehanizam uparivanja naziva „jezgrovna svest“.

Damazio, više kognitivne aspekte svesti naziva proširena svest. Ono što Damazio zove jezgrovnom svešću, isto je što drugi teoretičari nazivaju prostom ili primarnom svešću, a proširena svest, slično je onome što se često naziva reflektivnom ili sekundarnom svešću odnosno, „svest o svesti“. Znači da oni ne označavaju samo svesnost o tome šta sada osećate, već i svesnost o tome da to sada osećate. Navedeni aspekt svesti nije ograničen na prosto opažanje, on uključuje i razmišljanje o opažanju. Osim toga, to nije ograničeno samo na sadašnje opažanje, moguće je razmišljati o ostacima prošlih opažanja. Ove funkcije proširene svesti verovatno nisu jedinstvene za ljude, one su sigurno daleko razvijenije kod ljudi nego kod drugih sisara, čak i u poređenju s našim najbližim rođacima među primatima. Proširena svest u najvećoj meri zavisi od korteksa, i to posebno od asocijativnog korteksa. Ona prvobitno zavisi od funkcionalnog udela jezičkih zona leve moždane hemisphere, i iznad svega, od nadstrukture prefrontalnih režnjeva. Ona sačinjava jedinicu za programiranje, regulaciju i verifikaciju aktivnosti, i zato ima sposobnosti da ponovo predstavi jedinice jezgrovne svesti, koje su prvobitno predstavljene opažene i uskladištene u zadnjem delu korteksa i paralimbičkim zonama, objašnjava Solms. To nam omogućava da promišljamo, mislimo i sećamo se našeg svesnog iskustva, umesto da proživljavamo trenutak za trenutkom. Ljudska sposobnost je da budemo svesni svoje svesti, a posebno da preoblikujemo konkretna opažanja u apstraktne koncepte i ona u velikoj meri zavisi od naše jezičke sposobnosti. Upravo jezik nam omogućava da aktiviramo tragove opažanja ne samo jednog određenog objekta, već i cele klase objekata. On nam dozvoljava da svesno razmišljamo o povezanosti između konkretnih stvari, koristeći i apstraktne reči.

Proširena svest, smatra Solms, omogućava i prostiranje svesti kroz vreme. Jer osećanje onoga što se događa uvek je pod uticajem osećanja šta se prethodno dogodilo. Kada jezgrovna svest stvara trenutno stanje svesnosti „ja čitam ovu knjigu“ ono s tim nosi i pamćenje o tome šta ste čitali prethodnog momenta na početku ove rečenice. Upravo je ova sposobnost, koja vam omogućava da date smisao onome što čitate dok to radite, određena aspektom proširene svesti poznatom kao radna memorija. Iskustvo „ja čitam ovu knjigu“ navodi Solms, sadrži i mnoštvo implicitnog znanja, stečenog iz ličnog iskustva i iz iskustva čitanja drugih knjiga. To su proceduralni i semantički aspekti pamćenja, koji obično nisu svesni, međutim moguće je učiniti eksplicitno svesnim određene delove takvog prethodnog iskustva kao, na primer, sećanje na drugu knjigu sa sličnom temom koju ste čitali pre nekoliko godina. Vraćanje takvih sećanja zavisi od aspekta proširene svesti koji neuropsiholozi zovu epizodičko pamćenje odnosno pamćenje prethodnih situacija kada je self bio u odnosu sa objektima. Upravo, ovaj tip pamćenja gubi se pri povredama na hipokampusu, koje izazivaju tip amnezije,

o čemu smo na početku ovog teksta i navodili. Pristup ovom bogatom nizu sećanja omogućava razvoj onoga što Damazio naziva *autobiografski self*. Ovakav način „osećaja selfa“ je nadograđen, ali i znatno proširuje, nestalnu svesnost o „selfu“, koja čini osnovu jezgrovne svesti.

U psihoanalitičkom smislu, smatra Soms, jezgrovni „self“ mogao bi se opisati kao opažaj trenutnog stanja „ida“, dok je prošireni, autobiografski self istovetan s „egom“. Znači autobiografski self uslovljen je prethodnim iskustvom, ali ovo ispoljavanje proširene svesti omogućava i zamišljanje i planiranje budućnosti. Zapravo, ovaj anticipativni aspekt proširene svesti takođe je blisko povezan s funkcijama prefrontalnih režnjeva. Kada je jezgrovna svest poremećena, proširena svest će se izgubiti. To su shvatili neuronaučnici iz proučavanja kome, anestezije i određenih tipova epilepsije. Jezgrovna svest je preduslov proširene svesti, obrnuto ne važi. Moguće je uništiti aspekte proširene svesti bez remećenja jezgrovne svesti. Pod ovakvim okolnostima, navodi Solms, proširena svest će biti „iskrivljena“ na neki način, dok preostali sistemi pokušavaju da se izbore s odsustvom važnih psiholoških procesa. Različiti su načini na koje može doći do ovoga, zato što proširena svest koristi širok dijapazon viših kognitivnih procesa, raspodeljenih na veliki broj moždanih oblasti. Razumevanje da jezgrovna svest ostaje nedirnutu pri ograničenim oštećenjima ovih viših oblasti, potkrepljuje njen status suštinske svesti.

Kako i zašto nastaju stanja koja su samodestruktivna i u čemu je njihova potpora? Kao što smo videli suštinski značaj jezgrovne svesti je posredovanje između unutrašnjih zahteva organizma i spoljašnjeg sveta tamo gde mogu da se ostvare potrebe. Viši evolutivni razvoj doveo je do refleksivne svesti sa novim kvalitetom prirode – jezika. Upravo u tom virtuelno jezičkom formatu, nastaju pretpostavke mogućih izvođenja kako u prirodi tako i o sebi, koje zajedno sa prethodnim vizuelnim informacijama čine okosnicu pretpostavke. Ali, po Frojdu, svesnost nije primarna funkcija uma, već naprotiv baš zadržavanje nagonskih težnji, odnosno inhibicija nagona, koja omogućava virtualnim funkcijama rad, da pretpostavi najbolji mogući ishod. Neuronaučnici, locirali su, da je odgovornost za takvu kočionu funkciju ventromezijalni kvadrant čeonih režnjeva. Njihova istraživanja usmerila su se upravo na gore navedene delove mozga, kod ljudi sa povredama u tom delu mozga. Primećeno je, da takve osobe nisu u stanju da zaustave i kontrolišu svoje nagone u dovoljnoj meri kao što to čine zdrave osobe. U pitanju je jedan specifičan neurofiziološki odnos. Prefrontalni režnjevi stekli su inhibitornu kontrolu nad emocionalnošću i svešću uopšte, čime se stvara osnova za usmereno razmišljanje i pažnju. Biološka svrha opažanja je da navodi aktivnost. To ništa manje ne važi za perceptivnu informaciju dobijenu iznutra, u odnosu na onu dobijenu spolja. Znači, prefrontalni režnjevi čine nadstrukturu iznad mozga kao celine, a ova oblast mozga upravlja našim ponašanjem, osmišljava i stalno nadgleda i menja planove aktivnosti na osnovu informacija dobijenih i iz unutrašnjeg i iz spoljnog sveta.

Pošto je mozak sačinjen od neurona, zajedno s brojnim nervnim ćelijama koje su tu da podrže neurone i da brinu o njihovom opstanku, on ima kapacitet da prenosi informaciju i to radi „otpuštanjem neurotransmitera“. Ovim se terminom označava pojava da svaka ćelija povremeno emituje male količine neurotransmitera ka svojim susednim ćelijama. Sve ćelije u telu apsorbuju i izbacuju molekule. Neuroni to rade na poseban način. Molekuli neurotransmitera izbacuju se sa završetka aksona svakog neurona u mali prostor koji se zove sinapsa. Sadržaj neurotransmitera potom prihvataju receptori drugog neurona na dendritima. To utiče na drugi set neurona tako što povećava ili umanjuje njihove šanse za otpuštanje neurotransmitera. Neuroni su, u neprekidnoj međusobnoj komunikaciji putem neurotransmitera i komunikacija se odvija stalno.

Postoje dva osnovna tipa neurotransmitera. *Ekscitatorni* tip povećava obrazac otpuštanja neurotransmitera, odnosno povećava šanse da će sledeći neuron da otpusti neurotransmiter. On povećava mogućnosti za otpuštanje jer se radi o mnogobrojnim neuronima koji zajedno otpuštaju neurotransmitere. Neuron se ne povezuje samo s jednim neuronom posle sebe, na koji utiče da otpusti neurotransmiter. Svaki neuron je pod uticajem preko mnogobrojnih neurotransmitera koji deluju u višestruko isprepletanim sinapsama drugih neurona. Zato prijem ekscitatornih neurotransmitera povećava šanse da neuron otpusti neurotransmiter. Slično tome, *inhibitorni* neurotransmiter umanjuje mogućnost da neuron otpusti neurotransmiter. Kanalne funkcije, odnosno sadržaji svesti, odvijaju se pre svega preko klasičnih neurotransmitera glutamata, aspartata i GABA. Funkcije stanja takođe deluju uz pomoć ovih istih neurotransmitera, ali i uz pomoć drugih, kao što su serotonin i dopamin. Najpoznatiji aspekti psihofarmakologije bave se ovim poslednje nabrojanim hemijskim supstancama, koje prenose uticaj unutrašnjeg stanja organizma na mozak, što zapravo predstavlja nagone. Znači da ukoliko neka grupa neurotransmitera koji su odgovorni za kočenje, a koja omogućuje izvršnu kontrolu ne funkcioniše, virtualni aparat će dati naloge koji su samodestruktivni.

Najvažnije od svega, pokazuje se da je moguće naći neurološke korelate čak i nekih tradicionalno psihoanalitičkih koncepata i postaviti ih time na čvrste, organske temelje. Sposobnost „ega“ da inhibira instinktivne nagone je sam temelj racionalnog, realnošću ograničenog ponašanja odnosno, na neki način blisko povezana s funkcijama ventromezijalnih frontalnih režnjeva.

Više od bilo koje druge oblasti u mozgu, ventromezijalni kvadrant čeonih režnjeva, ukoliko je oštećen proizvodi stanje uma koji pokazuje nekoliko osobina, a koji podsećaju na ono što je Frojd opisao kao *posebne karakteristike sistema nesvesnog*. Te funkcionalne karakteristike su ovako navedene: *neobaziranje na kontradikcije, primarni process – premeštanje katekse, bezvremenost i zamena spoljne realnosti psihičkom*. Na primer, Francis Gejdz je, dok je radio kao miner, pretrpeo jednostrano oštećenje u ventromezijalnom kvadrantu čeonog režnja i zbog toga je pokazao neke od navedenih karakteri-

stika. Postoji još mnogo slučajeva sa oštećenjima u ovoj oblasti koji pokazuju slične ili iste osobine.

Pretpostavljam da je sličan problem i kod samodestruktivnosti. Moguće je da kada se izraze neke od ovih funkcionalnih karakteristika zaključci o prostoru ili vremenu nisu tačni, ali imaju ispravnu formu, a to ustvari i vodi u logičku grešku. Pored ovih funkcionalnih karakteristika, dodajmo još i preuzete društvene činioce, poput morala, vere i drugih običajnosti, i veoma lako se mogu doneti zaključci koji nisu u skladu sa samoodržanjem.

Bibliografija:

- Damasio, Antonio, "Commentary on Panksepp", *Neuropsychoanalysis*, Vol. 1, No. 1 (1999).
- Damasio, Antonio, *The Feeling of What Happens* (London: W. Heinemann, 2000).
- Erić, Ljubomir, *Psihodinamička psihijatrija* (Beograd: Službeni glasnik, 2011).
- Frojd, Sigmund, *Tumačenje snova* [1900], ODSF knj. 6 i 7 (Novi Sad: Matica srpska, 1968).
- Idem*, *Totem i Tabu* [1913], ODSF knj. 4 (Novi Sad: Matica srpska, 1969).
- Idem*, *Uvod u psihoanalizu* [1916–17], ODSF knj. 2 (Novi Sad: Matica srpska, 1984).
- Idem*, *Nova predavanja u psihoanalizi* [1940], ODSF knj. 8 (Novi Sad: Matica srpska, 1969).
- Lurija, A. Romanovič, *Osnove neuropsihologije* (Beograd: Nolit, 1998).
- Krstić, Nadežda, *Uvod u neuropsihologiju*, 2011. <https://www.scribd.com/document/115751509/Uvod-u-Neuropsihologiju>
- Panksepp, Jaak, *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions* (New York: Oxford University Press, 1998).
- Rudinesko, Elizabet i Mišel Plon, *Rečnik psihoanalize* (Sremski Karlovci: IK Zorana Stojanovića, 2002).
- Solms, Mark, "A psychoanalytic perspective on confabulation", *Neuropsychoanalysis*, Vol. 2 (2000).
- Solms, Mark, i Oliver Turtnbul, *Mozak i unutrašnji svet čoveka* (Beograd: Clio, 2019).